



Sociodemographic Characteristics and Motives of Youth Membership in Fan Groups – Empirical Research on a Sample of High School Students in Serbia

Saša Milojević¹  Srđan Milašinić¹ Bojan Janković¹ 

EXTENDED ABSTRACT

This scientific paper examines the sociodemographic characteristics and motivations of youth membership in organised fan groups in Serbia, viewing them as distinct youth sub-cultures that serve dual roles – both as a source of identity and togetherness and as a potential generator of violent behaviour. The research was conducted on a representative sample of 3,662 high school students from different regions of Serbia, using a questionnaire that included demographic characteristics, fan preferences, motives for membership, perception of school and social obligations, attitudes towards the leaders of fan groups, as well as experiences with violence and institutions of the system. The results show that 13.8% of the surveyed high school students are actively involved in a fan group, with boys making up the majority (86%). In comparison, the participation of girls is much lower (14%). Compared to their peers who are not members, group members are distinguished by their value orientations – they are more inclined to prioritise the club over school, as well as exhibit a greater degree of involvement in physical conflicts and conflicts with the police.

The motivational structure of membership reveals a multi-layered phenomenon: the most common reason for membership is support for a beloved club (56.7%), followed by the social dimension, which includes socialising and entertainment (22.1%). In comparison, some respondents perceive the fan group as a family or the source of their closest friendships (approximately 11%). Most members report that they joined the group gradually and on their own initiative, through regular monitoring of matches and socialisation in the stands. The influence of family and peers in the initiation process is present, but to a lesser extent. In terms of consequences, the research revealed a strong correlation between membership and violence, with as many as 70.8% of members participating in physical confrontations of a fan

¹ *University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, Serbia*

Correspondence:

Saša Milojević,
University of Criminal
Investigation and Police
Studies, 196 Cara Dušana
Street, 11000 Belgrade,
Serbia

Email:

sasa.milojevic@kpu.edu.rs

nature, compared to 18% of non-members. In addition, members of the groups come into contact with the police and the judiciary significantly more often, which confirms the hypothesis of fan violence as a socially relevant phenomenon.

The discussion of the results sheds light on the ambivalent nature of fan groups. While they represent a source of identity, togetherness and meaning in life for young people, they also carry the risk of deviant behaviour. Theoretically, the findings align with the framework of social identity theory and the concept of identity fusion, which posits that a strong connection between personal and group identities fosters loyalty and a willingness to sacrifice for the group, including potentially violent behaviour. It concludes that membership in fan groups should not be reduced to stereotypes about “problem hooligans”, but must be seen as a response of young people to the needs for belonging, self-esteem and social recognition. It is recommended to develop prevention strategies that enable young people to channel their energy and enthusiasm into constructive social activities, while preserving a sense of community and belonging, and minimising destructive behaviour patterns.

KEYWORDS

a group of fans, young, motivation, identity, hooliganism

Sociodemografske odlike i motivi članstva mladih u navijačkim grupama – empirijsko istraživanje na uzorku srednjoškolaca u Srbiji

SAŽETAK

Ovaj rad se bavi istraživanjem društvenog značaja i motivacije članstva u navijačkim (ultras) grupama kod mladih. Teorijski okvir počiva na sociološkim i socijalno-psihološkim pristupima koji navijačke grupe posmatraju kao specifične omladinske supkulture koje pružaju osećaj identiteta i pripadnosti. Istraživanje je sprovedeno na uzorku srednjoškolaca iz Srbije (N = 3662), kroz upitnik o navijačkim sklonostima, motivima učlanjenja u navijačku grupu i sklonosti ka nasilnom ponašanju povezanim sa navijačkim aktivnostima. Rezultati pokazuju da otprilike svaki sedmi ispitanik pripada nekoj navijačkoj grupi, pri čemu je članstvo znatno učestalije među mladićima nego devojka. Kao glavne motive članstva, mladi navode *podršku voljenom klubu* i *društvenu povezanost* – članstvo doživljavaju kao način da se *pripada zajednici* istomišljenika i doprinese sportskom uspehu kluba. Statistički testovi ukazuju da članovi navijačkih grupa imaju drugačiji obrazac vrednosti i ponašanja u odnosu na vršnjake koji nisu članovi: oni češće vrednuju klupske obaveze iznad školskih, i značajno češće učestvuju u fizičkim sukobima i incidentima povezanim sa navijanjem. Diskusija ovih nalaza pokazuje da su navijačke grupe za mlade prvenstveno izvor identiteta, *emocionalne podrške* i *adrenalinskog* uzbuđenja, što objašnjava snažnu lojalnost grupi ali istovremeno nosi rizik od devijantnih ponašanja (huliganizma). U zaključku se ističe društveni značaj razumevanja ovih motiva: umesto stereotipnog posmatranja mladih navijača samo kao „problematičnih huligana”, potrebno je uvažiti da navijačke grupe ispunjavaju važne potrebe mladih za *pripadnošću* i *smislom*. Shodno tome, preporučuju se intervencije koje bi njihovu energiju usmerile u konstruktivnom pravcu, uz uvažavanje grupnog identiteta, čime bi se umanjili nasilni aspekti bez gubitka osećaja zajedništva.

KLJUČNE REČI

navijačke grupe, mladi, motivacija, identitet, huliganizam

1 UVOD

Organizovane navijačke grupe (tzv. ultras) predstavljaju specifičnu pojavu u savremenoj omladinskoj kulturi – one su istovremeno izvor snažnog kolektivnog identiteta i potencijalnog rizičnog ponašanja. Mnogi mladi ljudi širom sveta, pa tako i u Srbiji, tokom adolescencije pristupaju navijačkim grupama vezanim za fudbalske i druge sportske klubove (Milošević et al. 2014b). Učlanjenje u takvu grupu može imati višestruko značenje za mladu osobu: od pružanja osećaja pripadnosti i društvene podrške, preko mogućnosti da se izrazi lojalnost voljenom timu, pa do kanalisanja buntovništva i preuzimanja uloga u grupnoj hijerarhiji. Savremena sociologija sporta i omladine ističe da se navijačke supkulture mogu posmatrati kao „emocionalne zajednice” sa sopstvenim vrednostima, normama i simbolima (Mustapić and Peraso- vić 2020). Pripadnici ovih grupa često navode da im grupa predstavlja „drugu porodicu” ili ključni oslonac u životu, što ukazuje na važnu psihosocijalnu funkciju koju članstvo ispunjava.

Nasuprot unutrašnjem doživljaju pripadnika, šira javnost i mediji često percipiraju navijačke grupe isključivo kroz prizmu huliganizma i devijantnosti. Tradicionalni pristupi problemu navijačkog nasilja naglašavali su pojave poput „socijalne neprilagođenosti” huligana ili njihove sklonosti ka kriminalu (Dunning 2000; Newson et al. 2018). Ipak, novija istraživanja dovode u pitanje takve jednodimenzionalne stereotipe. Primarno, članovi navijačkih grupa nisu nužno disfunkcionalni u ostalim aspektima života – studija Newson et al. (2018) pokazala je da tzv. „ultras” navijači u Brazilu nemaju izražene probleme u školi, porodici ili poslu u poređenju sa vršnjacima. Njihovo nasilno ponašanje je specifično usmereno ka

odbrani sopstvene grupe i kluba od rivala, a ne prema društvu u celini. Ovi nalazi su u skladu sa teorijom „identifikacione fuzije” koja sugerise da pojedinci mogu toliko snažno povezati svoj lični identitet sa grupnim da pretnje grupi doživljavaju kao lične pretnje, pa su spremni i na žrtvovanje radi odbrane svoje „psihološke braće” (Newson et al. 2018).

Sociološki gledano, navijačke grupe se mogu tumačiti i kroz klasične teorije supkultura i društvene identifikacije. Teorija društvenog identiteta (Tajfel and Turner 1979) objašnjava kako pripadnost grupi doprinosi samopoštovanju mladih: kroz kolektivni identitet navijača mlada osoba definiše ko je i gde pripada. Supkulturni pristupi ističu da omladinske grupe poput navijača često nastaju kao vid otpora ili odstupanja od dominantnih društvenih normi, ali istovremeno stvaraju sopstvene norme i pozitivne vrednosti unutar grupe (Mustapić and Peraso- vić 2020). U slučaju navijača, ta kultura uključuje odanost klubu, rituale navijanja, zajednička obeležja (šalove, transparente, pesme) i kodeks ponašanja koji se u nekim aspektima kosi sa konvencionalnim pravilima (npr. tolerancija prema pirotehnici ili tučama sa rivalskim grupama).

Prethodna istraživanja u regionu ukazuju da fenomen navijačkih grupa ima i lokalne specifičnosti. U Srbiji i susednim zemljama navijački pokreti su već decenijama povezani i sa širim društvenim procesima – od uloge u nacionalističkim mobilizacijama 1990-ih do savremenih oblika društvenog aktivizma („Against Modern Football” pokret) ili, na negativnoj strani, povezanosti sa kriminalnim krugovima (Milošević and Milašinović 2011). Ipak, u fokusu ovog rada su mladi kao pojedinci unutar navijačkih grupa: zašto im je članstvo privlačno, šta im ono znači i kako to utiče na njihove stavove i ponašanja. Razumevanje

motivacije mladih za priključivanje ovim grupama ključno je za naučno objašnjenje navijačkog huliganizma, ali i za pronalaženje efikasnih društvenih strategija za prevenciju nasilja – jer se pretpostavlja da nasilje proističe iz grupne dinamike i identiteta, a ne isključivo iz individualne sklonosti ka devijaciji (Newson et al. 2018; Spaaij 2008).

Na osnovu teorijskog okvira, može se formulisati glavna hipoteza ovog istraživanja: *Članstvo u navijačkim grupama kod mladih prvenstveno je motivisano potrebom za društvenom pripadnošću, identitetom i zajedničkom podrškom voljenom klubu, a ne „urođenom” sklonošću ka nasilju; istovremeno, takvo snažno grupno identifikovanje dovodi do promena u vrednosnim orijentacijama i ponašanjima mladih (povećane lojalnosti grupi nauštrb drugih društvenih obaveza, kao i veće spremnosti na sukobe radi odbrane grupe).* Drugim rečima, očekujemo da će mladi navijači koji su članovi grupa češće opisivati svoje članstvo kao izvor smisla, prijateljstva i statusa, a ne kao puku razonodu ili izvor konflikta – iako će objektivni pokazatelji verovatno potvrditi da upravo ta snažna posvećenost grupi ide ruku pod ruku sa većim učešćem u incidentima.

2 METODE

Uzorkom su obuhvaćeni učenici srednjih škola u Republici Srbiji, različitih regiona i veličina naselja, što istraživanju daje dozu šireg uvida u omladinsku populaciju. Ispitivanje je sprovedeno tokom jedne školske godine (2022/23.) u 12 gradova i opština (uključujući veće centre poput Beograda, Novog Sada, Niša, Kragujevca, Subotice, ali i manje sredine poput Kule, Ivanjice, Pećinaca i dr. – odnosno gradove koji imaju ili su imali superligaške fudbalske timove). Ukupan obim uzorka iznosi N = 3662 učenika, uglavnom uzrasta od

15 do 19 godina (prosečne starosti oko 17 godina). U uzorku je bilo 55,3% mladića i 44,7% devojaka, što približno odražava polnu strukturu učenika nekih škola uključenih u istraživanje (mala prednost mladića delom nastaje usled učešća tehničkih i stručnih škola sa tradicionalno više muških učenika). Takva polna struktura se pokazala relevantnom, budući da su mladići znatno zastupljeniji u populaciji navijača: među ispitanicima, oko 13,8% je izjavilo da su članovi neke navijačke grupe, pri čemu od ukupnog broja članova čak oko 86% čine mladići, a oko 14% devojke. Drugim rečima, približno svaki peti mladić u uzorku (21,0%) pripada navijačkoj grupi, naspram manje od svake dvadesete ispitanice devojke (oko 4,3%). Ova polna disproporcija u skladu je sa opštim zapažanjima da je ekstremizam u navijačkoj podkulturi pretežno muški fenomen (Spaaij 2008; Milojević, Mijalković and Janković 2017), te se u daljoj analizi primarno fokusiramo na obrasce prisutne u ukupnom uzorku (uz napomenu da zbog malog broja devojaka-navijača nije bilo moguće detaljnije zasebno razmatrati rodne razlike unutar grupe članova navijačkih grupa).

Instrument istraživanja bio je anketni upitnik koji je ispitanicima distribuiran kolektivno u razredima, uz garantovanje anonimnosti odgovora. Upitnik je konstruisan namenski za projekat o navijačkom huliganizmu među mladima, pa je obuhvatao pitanja višestrukog izbora i skalirana pitanja koja pokrivaju nekoliko tematskih celina: (a) osnovne demografske karakteristike (pol, uzrast, porodična situacija, materijalni status porodice, škola i razred, sklonost ka izostajanju iz škole); (b) odnos prema školi (npr. u kojoj meri im škola znači druženje, dosadu, budućnost, ili je “manje važna od kluba”); (c) navijačka orijentacija – za koji fudbalski klub navijaju i zašto, koliko prate

utakmice (npr. da li prate i reprezentaciju), da li imaju bliskog prijatelja koji je navijač; (d) lično članstvo u navijačkoj grupi (da/ne), ako da: u kojoj grupi, kako su postali član, kakav status imaju u grupi, i šta im znači to članstvo (pitanje je omogućilo višestruke odgovore, npr. da li članstvo doživljavaju kao društvo/provod, kao porodicu, kao izvor najboljeg prijatelja, kao način da se „ubije vreme“, kao podršku klubu, ili nešto drugo); (e) stav prema vođi navijačke grupe (npr. da li ga smatraju vođom kog slede, dobrim drugom, „prvim među jednakima“, ili imaju kritički otklon); (f) iskustva sa nasiljem i rizicima u kontekstu navijanja – niz pitanja je ispitivao učestvovanje u različitim oblicima sukoba (verbalni sukobi, tuče na ili van sportskog objekta, učestvovanje u unapred „zakazanoj“ tuči između navijača), eventualnu školsku tuču, te kontakt s policijom i pravosudnim organima (da li su ikada privedeni, da li imaju prekršajnu ili krivičnu prijavu zbog nasilnog ponašanja); (g) korišćenje alkohola i narkotika u različitim prilikama (na proslavama, utakmicama, u školi itd.); (h) stavove o prevenciji navijačkog nasilja (npr. da li rešenje vide u strožijim zakonima, radu policije, edukaciji, radu pravosuđa, ili nečem drugom).

Plan analize: U kvantitativnoj obradi podataka korišćeni su deskriptivni statistički pokazatelji (učestalosti i procenti odgovora) kako bi se profilisali tipični motivi i značenja koje mladi ispitanici pridaju navijanju i članstvu u grupama. Ključna hipoteza testirana je prvenstveno metodom uporedne analize dve podgrupe ispitanika – članova navijačkih grupa ($N \approx 506$) i onih koji nisu članovi ($N \approx 3123$) – u pogledu određenih stavova i ponašanja. Za testiranje značajnosti razlika korišćena je hi-kvadrat (χ^2) statistika za kategorijalne varijable. Na primer, ispitana je povezanost članstva u grupi sa

uključenosti u nasilne incidente, sa stavom o školi („škola je manje važna od kluba“), sa porodičnom situacijom, itd. Takođe, unutar podgrupe članova analizirane su relativne učestalosti različitih motiva i značenja članstva (s obzirom da je tu bilo omogućeno višestruko odgovaranje, rezultati su izraženi kroz procenat članova koji su označili određenu tvrdnju kao relevantnu). Statistički testovi smatrani su značajnim na nivou $p < 0,05$, a kod visokih vrednosti χ^2 i vrlo malih p -vrednosti naglašeno je praktično značenje razlike, s obzirom na veličinu uzorka (što i male razlike čini formalno značajnim).

Reprezentativnost uzorka uslovljena je dostupnošću škola i dobrovoljnošću učešća; iako uzorak pokriva različite regione i tipove sredina, ne tvrdi se da je strogo reprezentativan za sve srednjoškolce u Srbiji. Ipak, njegova veličina i heterogenost pružaju pouzdanu osnovu za uočavanje opštih obrazaca u populaciji mladih navijača. Važno je napomenuti i etički aspekt: u prikupljanju podataka poštovani su principi dobrovoljnosti i poverljivosti – učenici su pre početka ispunjavanja ankete bili informisani o anonimnosti i svrsi istraživanja, te im je naglašeno da mogu odbiti učešće ili preskočiti bilo koje pitanje. Svi prikupljeni podaci analizirani su grupno, bez mogućnosti identifikacije pojedinaca.

3 REZULTATI

Profil opštih navijačkih opredeljenja: Većina ispitanih srednjoškolaca (preko 90%) izjasnila se da navija za neki fudbalski klub, pri čemu su najpopularniji očekivano bili crno-beli (Partizan) i crveno-beli (Crvena zvezda), uz manje učešće regionalnih klubova. Na pitanje zašto navijaju baš za taj klub, odgovori su pokazali nekoliko dominantnih motiva. Najčešći razlog je porodična tradicija – oko 23%

ispitanika navodi da podržava klub zato što većina članova njegove porodice navija za taj klub. Skoro podjednako čest motiv (takođe oko 23%) jeste privlačnost uspeha – mladi navijači kažu da su odabrali klub jer je „taj klub imao dosta uspeha u ranijem periodu”. Sledeća velika grupa (21%) daje lične ili idiosinkratične razloge označene kao „nešto drugo” (ovde su mogli navesti otvoren odgovor; često su to lokalpatriotski motivi – npr. navijam za klub iz svog grada – ili posebne okolnosti poput divljenja određenom igraču). Uticaj vršnjaka je manje zastupljen nego što bi se možda očekivalo: oko 7% mladih kaže da navijaju za klub zato što većina njihovih drugova navija za njega. Još 7% navodi neobičan motiv – dizajn/boje kluba („sviđaju mi se boje tog kluba”), dok je vrlo malo (1,7%) onih koji su izbor kluba objasnili romantičnom vezom („za taj klub navija moj dečko/devojka”). Ovi nalazi sugerišu da se osnovna privrženost klubu formira pre svega unutar porodičnog i šireg kulturnog okruženja (uspeh kluba kao deo sportske kulture), dok direktna socijalna presija vršnjaka igra manju ulogu u inicijalnom opredeljivanju mladih za navijanje.

Učlanjenje u navijačke grupe: Od ukupnog broja ispitanika, 13,8% je potvrdilo da su članovi organizovane navijačke grupe (odnosno da aktivno pripadaju tzv. „korteu” ili „ekipi” koja navija na tribinama za određeni klub). Ostali (oko 85%) ili navijaju samostalno/neformalno ili uopšte ne posećuju utakmice organizovano. Ispitanici – članovi navijačkih grupa – upitani su zatim kojoj grupi pripadaju. U skladu sa očekivanjima, najveći broj navodi grupe vezane za dva najveća kluba: Delije (navijačka grupa Crvene zvezde) i Grobari (Partizan) čine glavninu, dok su ostali raspoređeni na navijačke grupe drugih klubova (npr. Firmaši – Novi Sad, Meraklije – Niš i dr.). To je očekivano s obzirom

na geografsku rasprostranjenost uzorka. Zanimljivo je da je značajan broj ispitanika naveo da nema formalno ime grupe ili da su „samostalni navijači koji se drže zajedno”. Ovo može značiti da u pojedinim manjim sredinama navijači funkcionišu više kao neformalno društvo nego kao strogo organizovana ultras frakcija.

Na pitanje kako su postali članom navijačke grupe, dobijeni odgovori osvetljavaju procese socijalizacije u ovu supkulturu. Više od polovine članova (53%) kaže da su se učlanili postepeno i samoinicijativno – „stalnim odlaskom na utakmice i kasnijim upoznavanjem članova navijačkih grupa”. Ovaj odgovor odslikava scenario u kom mlada osoba prvo redovno posećuje utakmice iz ljubavi prema sportu i klubu, zatim vremenom sklapa poznanstva na tribini i prirodno biva integrisana u grupu. Drugi po zastupljenosti motiv (22,7% članova) jeste lična želja od samog početka: „oduvek sam želeo/želela da budem član navijačke grupe, tako da sam se sam(a) priključio/la.” Ova grupa ispitanika svedoči o svesnom izboru – za njih je ultras identitet privlačan i pre nego što steknu lične veze unutar grupe, pa aktivno traže priključenje (često se radi o tinejdžerima koji idu na stadion upravo sa ciljem da postanu deo ekipe). Tek manji deo članova naveo je vršnjački ili porodični uticaj kao direktan okidač za članstvo: oko 6,1% kaže da su postali članovi „na nagovor drugova iz škole”, a 5,1% „jer mi je stariji brat/sestra već bio član navijačke grupe”. Još manji procenat (3%) ušao je u grupu „na nagovor devojke ili momka”. Oko 5% članova označilo je „nešto drugo” (specifičniji razlozi) ili nije dalo odgovor.

Ovi podaci pokazuju da, iako socijalne veze olakšavaju uključivanje (prijatelji ili rođaci „uvlače” mladu osobu među navijače), u većini slučajeva mladi sami gravitiraju ka navijačkim grupama iz ljubavi prema klubu i potrebe da taj entuzijazam

podele sa istomišljenicima. To donekle demantuje često pojednostavljeno objašnjenje da mladi ulaze u problematične navijačke družine isključivo pod lošim uticajem vršnjaka; pre će biti da ih privlači grupni identitet i atmosfera zajedništva koju vide na tribinama, nakon čega ih vršnjački mehanizmi prihvatanja učvršćuju u grupi (Spaaij 2008).

Značenje članstva – perspektiva mladih navijača: Ključni segment istraživanja odnosi se na to šta članstvo u navijačkoj grupi predstavlja mladim ljudima. Ispitanicima koji su se izjasnili kao članovi postavljeno je pitanje sa više ponuđenih tvrdnji: „Biti član navijačke grupe za mene znači...”, uz mogućnost da označe sve izjave sa kojima se slažu. Njihovi odgovori osvetljavaju dominantne vrednosti i funkcije koje grupa ima u njihovim životima.

Najveći broj mladih navijača – 56,7% članova – izabrao je tvrdnju da im članstvo znači „podršku klubu”. Drugim rečima, primarna vrednost članstva za njih jeste mogućnost da aktivno doprinose voljenom klubu, bilo kroz navijanje na tribinama, organizovane koreografije, putovanja na gostujuće utakmice, itd. Ovaj nalaz ističe da se oni sami ne identifikuju prvenstveno kao „ulični borci” ili buntovnici, već pre svega kao strastveni fanovi čija grupa postoji radi kluba. To je u skladu sa rezultatima kvalitativnih studija koje pokazuju da ultras navijači svoju agresiju racionalizuju kao „borbu za klub” ili odbranu časti kluba (Newson et al. 2018; Spaaij 2008).

Na drugom mestu po učestalosti je društvena dimenzija: 22,1% članova navodi da im članstvo znači „društvo i provod”. Ova tvrdnja implicira da mladi vide navijačku grupu kao krug prijatelja sa kojima se druže i zabavljaju, ne samo na utakmicama već i van stadiona. Grupa im dakle pruža bogat društveni život, osećaj pripadanja vršnjačkoj zajednici i

zajedničke avanture (putovanja, proslave pobeđa, itd.). Ovakva socijalna privlačnost navijačkih grupa često se ističe u literaturi: one funkcionišu poput omladinskog kluba na otvorenom, sa ritualima koji jačaju veze među članovima (pevanje navijačkih pesama, zajedničko nošenje obeležja, grupna okupljanja) (Mustapić and Perasović 2020). Za mnoge mlade, upravo su drugarstvo i adrenalin koji dele sa grupom ono što ih najviše vezuje.

Zanimljivo, oko 11% članova navelo je da im navijačka grupa znači „porodicu”. Isti procenat (približno 11%) označio je i tvrdnju „moj najbolji drug je u navijačkoj grupi” kao opis svog iskustva. Ovi odgovori ukazuju na izuzetno snažne emocionalne veze koje pojedini mladi razvijaju u okviru grupe – toliko da grupu doživljavaju kao porodicu ili barem mesto gde su stekli najboljeg prijatelja. Ovakav nalaz potkrepljuje kvalitativne uvide da se unutar navijačkih grupa često neguju narativi „bratstva” i pseudosrodstva: članovi jedni druge nazivaju „braćom”, ističu lojalnost „porodici” navijača iznad lojalnosti prema „običnim” drugovima iz škole ili komšiluka (Mustapić and Perasović 2020). Za manji deo mladih, grupa očigledno ispunjava potrebe za bliskošću i podrškom koje bi idealno pružala porodica – što može biti posebno značajno za one koji potiču iz nestabilnih porodičnih okolnosti. (Treba ipak napomenuti da prema našem uzorku velika većina članova navijačkih grupa živi sa oba roditelja, slično kao i vršnjaci van grupa, što sugerise da grupa više dopunjuje nego što nadomešta porodičnu strukturu.)

Neki članovi su priznali i da im članstvo donekle služi svrsi „ubijanja vremena” – tu tvrdnju je označilo oko 7,5% članova. To implicira da se manjina možda priključila iz dosade ili nedostatka drugih sadržaja, pa im grupne aktivnosti ispunjavaju vreme. Još manji procenat (oko 5%)

naveo je „neki drugi” poseban razlog koji nije pokriven ponuđenim kategorijama (moguće specifične lične motive). Važno je naglasiti da gotovo nijedan član u okviru ovog pitanja nije označio elemente nasilja kao nešto što mu članstvo znači – npr. kategorija „fizički sukobi sa suparnicima” ponuđena je u zasebnom sklopu pitanja o tome šta znači „navijati”, ali u domenu ličnog značenja članstva mladi očigledno nisu percipirali nasilje kao vrednost, već pre kao sredstvo ili nuspojavu. To dodatno osvetljava raskorak između unutrašnje perspektive navijača i spoljašnje percepcije: za članove, njihova družina ima pre svega pozitivan identitetski i socijalni značaj, dok je nasilje, iako prisutno, racionalizovano kao deo borbe za viši cilj (klub ili odbranu „porođice” navijača).

Stav prema autoritetu u grupi: Jedan deo upitnika ispitao je i odnos mladih navijača prema vođama navijačkih grupa. Ti nalazi ovde se ukratko mogu sumirati radi konteksta. Otkriveno je da među članovima postoji izvesna podela: oko 13% slepo prati vođu kao autoritet („vođa je moj ‘vođa’ koga uvek sledim”), dok 10% ide dalje i kaže da više ceni vođu navijača nego školske nastavnike. Ipak, veći deo ima nijansirani stav – oko 19% vidi vođu kao „prvog među jednakima”, 18% ga smatra dobrim drugom, a najveći pojedinačni deo (25%) iskazuje autonomiju mišljenja: „ne mislim da treba uvek da sledim vođu, jer se ne slažem uvek s njim” (prema odgovorima ispitanika članova). Ovi podaci sugerisu da, iako hijerarhija postoji, mnogi mladi u grupama zadržavaju kritičku svest i ne pristupaju grupi isključivo autoritarno. Za našu temu (motivacija i značenje članstva) to znači da članstvo nije nužno motivisano potragom za autoritetom, već pre za jednakopravnim pripadanjem kolektivu vršnjaka koji dele strast.

Članstvo i školske obaveze: Jedan od indikatora promenjenih vrednosnih orijentacija usled jakog grupnog identiteta jeste i stav prema školi. Upitnik je ponudio tvrdnju „Škola mi znači manje od kluba” (tj. da li je uspeh kluba važniji od školskog uspeha/diplome). Većina srednjoškolaca se sa ovom tvrdnjom ne slaže – čak i među navijačima mnogi nisu spremni otvoreno reći da im je klub važniji od sopstvene budućnosti – ali rezultati pokazuju značajnu razliku između članova navijačkih grupa i ostalih učenika. Među mladima koji nisu članovi grupa, samo oko 3,3% je potvrdilo da im je „škola manje važna od kluba”. Nasuprot tome, čak 27,1% članova navijačkih grupa složilo se s tom tvrdnjom, što znači da više od četvrtine aktivnih mladih navijača svesno postavlja navijačku lojalnost iznad formalnog obrazovanja. Ova razlika je statistički visoko značajna (χ^2 test, $p < 0,001$) i praktično veoma uočljiva. Drugim rečima, mladi navijači koji su duboko involvirani u grupu često prioritet daju klupskim aktivnostima (npr. odlasku na utakmice, pripremi koreografija, grupnim druženjima) nauštrb školskih obaveza. To se poklapa sa svakodnevnim zapažanjima nastavnika – nije retkost da strastveni navijači izostanu iz škole zbog utakmice ili gostovanja (Milašinović, Milojević and Krstić-Mistridžilović 2014). Naš nalaz kvantifikuje tu pojavu i sugerise da je članstvo u navijačkoj grupi povezano s nižom akademskom orijentacijom i potencijalno slabijim školskim uspehom (iako mi nismo direktno merili ocene). Ovakav vrednosni pomak može se tumačiti kroz teoriju društvenog identiteta: kako mlada osoba sve više internalizuje identitet navijača, tako identitet đaka postaje manje važan za nju (Tajfel and Turner 1979). Školski uspeh možda ne donosi brzu slavu ni adrenalin, dok kroz grupu mladi mogu steći status „borca za

boje kluba", što im u tom uzrastu deluje privlačnije ili smislenije.

Članstvo i nasilno ponašanje: Jedno od ključnih pitanja ovog rada jeste da li je uključenost u navijačku grupu povezana sa većom sklonošću ka nasilju i konfliktima kod mladih. Prema dobijenim podacima, razlike su dramatične. Uporedili smo samoprijavljeno učestvovanje u fizičkim sukobima (tučama) između članova i ne-članova navijačkih grupa. Rezultati pokazuju da je čak 70,8% mladih koji su članovi grupe imalo iskustvo u nekom fizičkom sukobu navijačkog karaktera, naspram svega 18,0% onih koji nisu članovi (χ^2 test pokazuje da je ova razlika statistički izuzetno značajna, $p < 0,001$). Dakle, velika većina mladića u navijačkim grupama je već učestvovala u navijačkim tučama, dok je među vršnjacima van tih grupa takvo iskustvo relativno retko. Ovo potvrđuje očekivanje da organizovano navijanje nosi visok rizik od uključenja u nasilje, čak i kada pojedinac lično možda nije sklon tuči u drugim okolnostima. Naše dodatne analize pokazuju da se nasilje uglavnom ispoljava u specifičnim prilikama vezanim za sport: npr. među članovima navijačkih grupa, 64% je reklo da su učestvovali u tuči na sportskom objektu (stadionu ili dvorani), 58% u tuči van sportskog objekta (npr. na putu ka stadionu ili u gradu posle utakmice), a 45% čak i u unapred „dogovorenoj” tuči sa suparničkom grupom. To potvrđuje nalaze poput Newson et al. (2018) da je nasilje navijača usmereno ka rivalskim grupama i situaciono – retko je slučajno ili nasumično, već je gotovo uvek povezano sa sportskim događajem i intergrupnom dinamikom.

Povezanost članstva i nasilnih ishoda ogleda se i kroz podatke o sukobu sa zakonom. Oko 23,5% mladih članova navijačkih grupa izjavilo je da su bili privedeni od strane policije, naspram samo 2,6%

onih koji nisu članovi. Slično tome, oko 15% članova imalo je neku prekršajnu prijavu (najčešće zbog tuče, remećenja javnog reda na utakmici i sl.), u poređenju sa neznatnih 1,8% ne-članova. Čak i za ozbiljnije konsekvence – 13,6% članova navodi da je protiv njih vođen krivični postupak ili optužba zbog nasilnog ponašanja, dok je to slučaj kod jedva 1,4% vršnjaka van grupa. Sve navedene razlike su statistički visoko značajne ($p < 0,001$). Ovi brojevi nedvosmisleno ukazuju da su mladi koji su uključeni u navijačke grupe višestruko skloniji da budu uvučeni u nasilne incidente koji rezultiraju policijskom intervencijom ili sudskim epilogom. Naravno, važno je primetiti da članstvo per se ne mora biti „uzrok” – moguće je i da oni mladići koji su po temperamentu skloniji tuči prirodno teže navijačkim grupama – ali kvalitativni uvidi (Spaaij 2008; Milošević and Milašinović 2011) sugerišu da čak i relativno „mirni” momci unutar uzavrele grupne atmosfere tribine mogu biti povučeni u kolektivnu tuču, vođeni osećajem dužnosti prema grupi i adrenalinom mase.

Dodatna zapažanja: Analiza nije pokazala bitne razlike između članova i ne-članova u pogledu osnovnih porodičnih i ekonomskih karakteristika. Većina jednih i drugih (približno 82%) živi sa oba roditelja, dok manji procenat potiče iz jednoroditeljskih porodica ili van roditeljskog doma, i tu nismo našli statistički značajnu disproporciju. Takođe, socio-ekonomski status (meren zaposlenošću roditelja i subjektivnom materijalnom situacijom) sličan je u obe grupe – npr. preko polovine ispitanika i među članovima i među ostalima kaže da su im oba roditelja zaposlena, a oko 4–5% u obe grupe pripada porodicama koje žive u teškim materijalnim uslovima bez stalnih primanja. Ovi podaci su važni jer kontriraju tezi da su navijački huligani pretežno proizvod socijalne

bede ili razorenih porodica. Tipičan mladi član navijačke grupe nije socijalni otpadnik, već dolazi iz prosečne porodice i uporedivog je socio-ekonomskog statusa kao i njegovi vršnjaci (Newson et al. 2018). Razlozi za njegovo problematično ponašanje, dakle, ne leže toliko u porodičnom kontekstu koliko u grupnoj dinamici i vrednostima koje grupa promoviše.

Zanimljivo je i da među mladima van navijačkih grupa postoji određen indirektni uticaj navijačke supkulture: znatan deo ne-članova (oko 32%) ima najboljeg prijatelja koji jeste strastveni navijač ili čak član neke navijačke grupe. To govori o prožimanju supkulture i šireg okruženja – i mladi koji sami nisu aktivni u grupama često poznaju i druže se sa onima koji jesu, što može uticati na njihovo razumevanje i stav prema navijačkom svetu. No, detaljnija analiza takvih međudnosa prelazi okvire ovog rada.

U celini, dobijeni rezultati potvrdili su postavljenu hipotezu: motivaciona osnova članstva u navijačkim grupama kod mladih pre svega se zasniva na socijalnim i identitetskim faktorima – želi da se bude deo zajednice istomišljenika i da se podrži voljeni klub na organizovan i značajan način. Istovremeno, posledice te intenzivne grupne lojalnosti vidljive su u pomeranju ličnih prioriteta (grupni ciljevi ispred školskih) i spremnosti na sukobe sa rivalskim grupama.

4 DISKUSIJA

Nalazi našeg istraživanja pružaju uvid u unutrašnju logiku navijačkih grupa iz perspektive njihovih mladih članova i istovremeno ilustruju spoljne manifestacije te pripadnosti. Ključna tema – *značenje i motivacija članstva* – pokazala se slojevitom. Za većinu mladih, priključenje navijačkoj grupi nije puki hir ili sredstvo za ispoljavanje agresije, već pre svega

ispunjava *duboke psihosocijalne potrebe*: potrebu za pripadanjem vršnjačkoj zajednici, za jasno definisanim identitetom u osetljivoj životnoj fazi, kao i za strukturiranim okvirom u kom mogu kanalisati strast prema sportu.

4.1 GRUPA KAO IZVOR IDENTITETA I ZAJEDNICE

Rezultati su potvrdili da mladi navijači članstvo primarno vide kao *pozitivnu vrednost* – način da budu „deo nečeg većeg“ i da *njihov glas i prisustvo značajno doprinesu* uspehu voljenog kluba. Ova *idealistička komponenta* motivacije često se prenebregava u javnim prikazima huligana, ali je veoma važna. Mnogi naši ispitanici praktično su rekli: „Navijačka grupa mi omogućuje da budem istinski navijač, da se moje navijanje računa.“ To je u skladu sa fenomenom koji Giulianotti (2002) opisuje – moderni fanovi traže *autentičnost navijačkog iskustva*, a ultras supkultura im to pruža kroz aktivno, gromko i beskompromisno navijanje, za razliku od pasivnog gledanja utakmice. Sociološki gledano, mladi kroz grupu pronalaze *identitet navijača* kao centralni element svog društvenog identiteta, što potvrđuje i teorija društvenog identiteta: pojedinac definiše sebe u terminima pripadnosti grupi (Tajfel and Turner 1979). Ta identitetska veza objašnjava i nalaz da četvrtina mladih navijača priznaje da im je klub ispred škole – njihov salijentni identitet jeste „ja sam Zvezdaš/Grobar“ više nego „ja sam odličan učenik“. Kako navode Mustapić i Perasović (2020), navijačka zajednica stvara čvrst habitus i sistem značenja za mladog čoveka; vrednosti grupe (lojalnost, hrabrost, drugarstvo) postaju merilo uspeha, možda važnije od školskih ocena koje doživljavaju kao nametnute od strane autoriteta s kojima se ne identifikuju.

Grupa zadovoljava i potrebu za *društvenom interakcijom i prihvaćenošću*. Nije neočekivano da petina članova u našem uzorku kaže da su tu radi druženja i provoda – navijačke aktivnosti su za njih i oblik zabave, ali s dodatnom „težinom“ zajedničke misije. Osećaj *kamradstva i solidarnosti* unutar navijačkih grupa je legendaran: dele se rizici (npr. bežanje od policije, sukobi), dele se radosti (pobede kluba) i tuge (porazi, kazne). Takva intenzivna iskustva stvaraju *emocionalne veze* daleko jače od površnih poznanstava – otuda ne čudi što dobar deo mladih navodi da su im najbolji prijatelji upravo iz grupe, a neki idu i korak dalje nazivajući grupu porodicom. Ovaj nalaz ima paralele i u drugim omladinskim supkulturama (npr. kod bandi ili ekstremnih sportskih družina), gde članovi preuzimaju fiktivno srodstvo i koriste terminologiju braće/sestara (Cohen 1972). U kontekstu navijača, ovakva „porodična“ povezanost može biti pojačana ako porodica pojedinca inače ne pruža stabilnost ili razumevanje – mladić čiji roditelji možda ne mare za njegove probleme može u starijem vođi grupe videti očinsku figuru, a u grupnoj koheziji naći utehu i strukturu koju kod kuće nema (Milošević and Milašinović 2011). Iako naše kvantitativne brojeke pokazuju da većina članova ipak potiče iz relativno urednih porodica, *kvalitativno iskustvo* pripadanja može nadmašiti biološke datosti: nije retkost da navijač kaže „moji pravi brat i otac su na tribini, ne kod kuće“.

Važno je primetiti i da mladi u grupi pronalaze svojevrсни *status i priznanje* koje možda ne dobijaju u drugim sferama. U školi je teško za kratko vreme steći „ime“, ali u navijačkoj grupi čak i tinejdžer može biti zapažen ako npr. izradi dobar transparent, povede pesmu ili pokazuje hrabrost u okršaju. Tako se ispunjava i potreba za samopoštova-

njem – kroz grupu mladi dokazuju sebi i drugima da su „neko“. Spaaij (2008) je u studijama britanskih i holandskih huligana naglasio upravo tu dimenziju: maskulinitet i ugled unutar grupe ostvaruje se pokazivanjem „muških“ vrlina – fizičke izdržljivosti, lojalnosti, drčnosti prema rivalima. Naša saznanja sugerisu da su i srpski mladi navijači motivisani delom ovim imperativom: grupni kontekst im pruža arenu da potvrde zrelost ili mužkost, što inače u društvu u tranziciji možda ne mogu (npr. slaba ekonomska perspektiva, nemogućnost samostalnosti, itd., paradoksalno ih čini ponosnima što bar na tribini i u tuči „drže stvar pod kontrolom“).

4.2 GRUPA I NASILJE – ZAŠTITNIČKA AGRESIJA I IDENTITETSKA FUZIJA

Jedan od najznačajnijih aspekata rezultata je potvrda da *članstvo u navijačkoj grupi nosi sa sobom znatno viši nivo učešća u nasilnim incidentima*. Iako to može delovati trivijalno (očekivano je da „ultrasi“ više učestvuju u tučama od prosečnog učenika), važno je razumeti kontekst i psihologiju te nasilnosti. Naši podaci pokazuju da su sukobi gotovo uvek vezani za *sportsku arenu i navijačke okršaje* – mladi navijači se ne tuku nasumično s bilo kim, već suvereno navode rivale kao glavne protivnike. Tako, iako 71% članova ima iskustvo u tuči, gotovo svi oni navode rivale (drugu navijačku grupu) ili eventualno policiju kao stranu sukoba, dok se ne pominje, recimo, nasilje nad slučajnim prolaznicima ili vršnjačko nasilje u školi. Ovaj obrazac je u saglasju sa savremenim teorijama koje huligansko nasilje tumače kao formu *parohijalnog altruizma* – paradoksalno, nasilje proističe iz *želje da se zaštiti sopstvena grupa* (Choi and Bowles 2007; Newson et al. 2018).

U tom smislu, naši mladi navijači se tuku „sa razlogom”: da odbrane svoj sektor stadiona, ugled kluba ili drugare iz grupe. Psihološki, oni doživljavaju pripadnike suparničke grupe kao „pretnju” – što je situacija identitetske fuzije kako su je opisali Newson et al. (2018). Oni su u svom istraživanju brazilskih torcida pokazali su da *spoljna pretnja* (druga grupa, provociranje) enormno pojačava spremnost na nasilnu reakciju kod navijača čiji je identitet jak, dok u odsustvu pretnje čak ni visokofuzionisani navijači nisu skloni iniciranju nasilja. Slični zaključci mogu se izvesti i iz naših podataka: samo članstvo, per se, nije dovelo do toga da svaki mladi navijač pravi incidente nasumično, ali u datim okolnostima (najčešće međugrupnim susretima) velika većina ih se uključila u tuču jer je to *norma grupnog ponašanja* i pitanje „časti”.

Još jedan interesantan nalaz je da veliki deo članova navijačkih grupa ima probleme sa zakonom upravo zbog tih grupnih tuča. Ovo ima i sociološku i praktičnu implikaciju. Sociološki, potvrđuje se da su navijačke grupe jedan od glavnih izvora konflikta mladih s društvenim normama i zakonom (Milošević and Milašinović 2011). Mnogi mladići koji inače ne bi postali prestupnici dobiju prekršajne prijave u kontekstu navijanja – dakle, *kriminalitet maloletnika u Srbiji donekle se prelijeva iz fenomena navijačkih obračuna*. Praktično gledano, ovo ukazuje da mere koje su dominantno represivne (policijska sila, sudsko kažnjavanje) hvataju posledicu a ne uzrok (Marković 2016). Naš nalaz da četvrtina članova biva privođena sugerise i *efekat stigmatizacije*: kada mladu osobu privedu i kazne zbog navijačke tuče, ona može biti gurnuta dublje u identitet „delinkventa” i inata, umesto da je to odvraća (Cohen 1972; teorija etiketiranja). Neki autori (npr. Stott 2007; Milojević and Janković 2012)

ističu da pretvrdo postupanje policije često homogenizuje navijače i eskalira nasilje – što implicira potrebu za rafiniranim pristupom (radeći sa grupama, a ne samo protiv njih).

4.3 ODNOS PREMA DRUŠTVU I MAINSTREAM VREDNOSTIMA

Članstvo u navijačkoj grupi kod mladih neminovno donosi i *sukob vrednosti* sa institucijama poput škole, pa i porodice. Već smo videli da značajan deo mladih navijača školu stavlja u drugi plan. Takođe, iako nismo detaljno izlagali ranije, podaci pokazuju da članovi češće izostaju sa nastave (što je logično ako prioritet daju odlasku na utakmice ili oporavku posle noćnih proslava/nemira). Ovo upućuje na problem integracije: navijačke grupe svojom supkulturalnom privlačnošću mogu mlade udaljiti od konvencionalnih putanja (obrazovanje, formalna postignuća). Mnogi naši ispitanici su verovatno prosečni učenici ili čak ponavlači koji energiju i vreme radije troše na tribini nego nad knjigom. Ovaj trend ima dugoročne posledice – ukoliko mladi navijač prekine školovanje ili ga zapostavi, njegov životni kurs može ostati vezan za supkulturu duže nego što bi inače, možda prelazeći i u polje delinkvencije (posebno ako grupa ima veze sa kriminalnim poslovima, što nije neuobičajeno u nekim slučajevima). *Sociološki zadatak* je stoga pronaći načine da se mladi zadrže u „dve zone”: da budu i navijači, ali i konstruktivni članovi šire zajednice.

Jedan od nalaza koji to ilustruje je i činjenica da značajan segment naših mladih navijača ima ambivalentan stav prema institucionalnim autoritetima. Neki čak kažu da im je vođa navijača značajniji od nastavnika. To oslikava krizu *legitimiteta formalnih* institucija (škole,

možda i roditelja) u očima tih adolescenata – oni poštovanje i inspiraciju nalaze u neformalnom lideru iz svog miljea, a ne u društveno postavljenim autoritetima. Takav razvoj misli je plodno tle za potencijalnu antisocijalnost: ako mlada osoba ne vidi vrednost u onome što društvo nudi (obrazovanje, karijera), već samo u grupnoj „uličnoj slavi“, biće sklonija da zanemari opšte društvene norme. To se donekle događa u navijačkom univerzumu: stvara se supkultura sa sopstvenim kodeksom časti i uspeha, gde su važna merila ko je lojalan, ko „ima srce“ (hrabrost u tuči), ko peva 90 minuta bez prestanka, itd., dok su ocene, pristojnost i slično irelevantne ili čak ismevane vrednosti. Ovi procesi su ranije primećeni i u drugim supkultura-ma devijantnih mladih (Cohen 1955), a u našem slučaju konkretni su ali i reverzibilni – mnogi navijači ipak sazru i kasnije ponovo prihvate društvene tokove (posao, porodica). Pitanje je kako *usmeriti tu energiju* dok su mladi.

4.4 ŠIRA PERSPEKTIVA I UPOREDNI KONTEKST

Važno je staviti naše nalaze u širi kontekst drugih istraživanja i iskustava. U zapadnoevropskim studijama fudbalskih navijača često se naglašava radnička klasa i muški rituali kao srž huliganizma (Dunning 1994). Kod nas vidimo da ekonomska klasa nije presudna – članovi dolaze iz raznih slojeva – ali *muški ritual* svakako jeste: od dokazivanja hrabrosti do kreiranja zajedničkih simboličkih svetova (pesme, grafiti, tetovaže). Spaij (2008) je analizirao kako nasilje i mačizam služe konstruisanju kolektivnog identiteta „pravih muškaraca“ nasuprot „običnim momcima“. U našem uzorku to se očituje u nepisanom pravilu da „ko nije spreman na tuču, nije pravi član“ –

otud tako visoka stopa učestvovanja u sukobima među članovima. Moguće je da neki mladi i ne bi učestvovali da nisu osećali grupni pritisak (Milojević et al. 2014a). To je bitna psihološka dinamika: *konformizam i želja za statusom u grupi* mogu naterati pojedinca da se ponaša nasilnije nego što bi samostalno (što su klasično pokazali i eksperimentalni socijalni psiholozi).

Međutim, valja istaći i potencijale navijačkih grupa za *pozitivne društvene akcije*, što se pojavljuje sve više poslednjih godina (Mustapić and Perasović 2020). Na primer, neke ultras grupe su se angažovale u humanitarnim akcijama, protestima protiv korupcije u sportu („protiv modernog fudbala“), pa čak i u pružanju pomoći tokom elementarnih nepogoda (poznati su primeri masovnog odaya navijača u regionu tokom poplava 2014. godine). U našem upitniku videli smo da edukativne mere i zakone neki članovi podržavaju kao rešenje huliganizma, što znači da nisu svi isključivo destruktivni – postoji svest o problemu i želja za njegovim razrešavanjem unutar samih navijačkih redova. Mustapić and Perasović (2020) etnografski su zabeležili kako jedna grupa mladih ultrasa u Hrvatskoj kombinuje navijanje sa društvenim aktivizmom protiv kriminala u klubu – pokazujući da supkultura navijača nije monolitna, već *može evoluirati* ka konstruktivnim formama zajedništva. Naš rad to implicitno podržava: mladi navijači su prije svega tražioci zajednice i uzbuđenja, a ne nužno kriminalci po vokaciji. Kada bi se njihova energija usmerila npr. ka takmičenju u navijanju bez nasilja, kreativnim projektima za klub, ili volontiranju za lokalnu zajednicu (što su neke grupe već radile), mogli bismo imati na delu transformaciju huliganske supkulture u pozitivniji omladinski pokret (Radovanović and Velov 2020).

4.5 OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA I IMPLIKACIJE

Pri tumačenju naših nalaza treba uzeti u obzir i neka *metodološka ograničenja*. Podaci su samoprijavljeni, što znači da postoji mogućnost subjektivne pristranosti. Na primer, neki ispitanici (posebno članovi grupa) mogli su *minimizirati* svoje učešće u nasilju iz straha od potencijalnih posledica ili želeći da zaštite reputaciju grupe; s druge strane, nije isključeno ni da su pojedini preterivali nastojeći da impresioniraju (npr. mladić se lažno pohvali da je učestvovao u tuči kako bi ostavio utisak „pravog navijača”). Ipak, obim uzorka i anonimnost ankete verovatno su umanjili te iskrivljenja, a ekstremno visoke razlike između članova i ne-članova u stopama incidenata ukazuju da je tendencija jasna čak i ako apsolutni procenti možda odstupe za koji poen. Dalje, korelacijska priroda podataka ne dopušta tvrdnju o *uzroku i posledici* – mi vidimo da su članstvo i nasilje povezani, ali ne možemo sa sigurnošću reći da je članstvo uzrokovalo nasilje (moguće je da su skloni nasilju tražili grupu). Ipak, kombinacija naših rezultata sa teorijskim uvidima (Newson et al. 2018; Spaaij 2008) podržava interpretaciju da grupna dinamika pojačava nasilje. Idealan pristup bio bi longitudinalno pratiti mlade pre i posle uključenja u grupu, što ovde nije bilo izvodljivo.

Treba uzeti u obzir i da je uzorak obuhvatio samo mlade koji su u školi – oni koji su eventualno napustili školovanje (što se može desiti kod najekstremnijih slučajeva maloletnih huligana) nisu bili uključeni. Takođe, devojke-navijačice su bile malobrojne, te fenomen ženske perspektive u navijačkim grupama ostaje otvoren za dalje analize (postoje kvalitativne studije koje pokazuju da one prolaze kroz posebne izazove dokazivanja u

„muškom” svetu navijača – npr. Poczwadowski (2019) – no, naš uzorak nije omogućio kvantitativno poređenje).

Uprkos ovim ograničenjima, smatramo da dobijeni rezultati imaju značajne *naučne i društvene implikacije*. Naučno, oni doprinose razumevanju navijačkih grupa kao dela šireg fenomena omladinskih supkultura i grupnih identiteta. Posebno je vredno što kvantitativno potkrepljuju neke navode ranije zasnovane na intervjuima i etnografiji – npr. da navijači vide grupu kao porodicu (Mustapić and Perasović 2020) ili da huligani nisu nužno antisocijalni van konteksta navijanja (Newson et al. 2018). Naš rad spaja socijalno-psihološki ugao (motivacija, identitet) sa sociološkim (supkulturne vrednosti, konflikt s institucijama), pružajući relativno sveobuhvatan pregled.

Sa društvenog stanovišta, nalazi sugerišu da bi preventivne strategije za navijačko nasilje trebalo da se bave *uzrocima u motivaciji mladih*, a ne samo posledicama. Ako mladi idu u navijačke grupe jer traže uzbuđenje, status i zajednicu, onda im društvo treba ponuditi *alternativne kanale* za te legitimne potrebe. To bi mogli biti programi sportskih aktivnosti uz vođstvo trenera/mentora, podrška osnivanju klubova navijača koji su nezavisni od ekstremnih vođa i orijentisani na pozitivno navijanje, edukativne radionice koje bi pomogle navijačima da prepoznaju rizike a da pritom ne osećaju da im se „drži pridika” (Janković, Milojević and Milojković 2014). Takođe, *fan-projekti* kakvi postoje u Nemačkoj i Engleskoj – gde socijalni radnici rade sa navijačima kao posrednici između njih i policije/klubova – mogli bi se primeniti i ovde da se smanji antagonizam. Naši podaci pokazuju da su mladi itekako svesni koncepta lojalnosti i fer-pleja; to se može iskoristiti da se promoviše poruka da pravi navijač štiti svoj klub i tako što

izbegava kazne koje klubu nanosi navijačko nasilje (setimo se da klubovi često trpe sankcije zbog ispada svojih navijača). U suštini, rešenja leže u integrativnom pristupu: *kanalisati grupnu koheziju u prosocijalne aktivnosti*, umesto razbijati grupu represijom (jer represija, istorijski gledano, često samo radikalizuje navijače i produbljuje „mi protiv njih” mentalitet) (Stott 2007).

5 ZAKLJUČAK

U ovom radu istražili smo šta motivise mlade da se pridruže navijačkim grupama i kakvo značenje oni pridaju svom članstvu, uz ispitivanje posledica tog članstva na njihove stavove i ponašanja. Dobijeni nalazi pokazuju da navijačke grupe za mnoge mlade predstavljaju važan izvor identiteta, socijalne podrške i životnog smisla. Članstvo ispunjava potrebe za pripadanjem grupi vršnjaka, za jasno definisanom ulogom (navijač–borac za klub), za uzbuđenjem i izazovima, pa čak i za emotivnom bliskošću koja nekim nedostaje u drugim sferama. Mladi navijači su, dakle, mnogo više od stereotipa „problematičnih huligana” – oni su prvenstveno *strastveni fanovi i druželjivbi tinejdžeri* koji su pronašli zajednicu istomišljenika. Njihova destruktivna ponašanja, koja se nažalost često ispoljavaju (veliki procenat je učestvovao u tučama i sukobima sa policijom), proističu uglavnom iz te snažne lojalnosti grupi i klubu, a ne iz puke zlobnosti ili kriminalnih poriva. Kao što su istakli Newson et al. (2018), navijačko nasilje je u suštini *ekstremna manifestacija pozitivne želje da se zaštite „svoji”* – naši podaci ovo osvetljavaju brojkama, gde je jasna veza između grupe pripadnosti i targetiranog nasilja prema suparnicima.

Hipoteza postavljena u uvodu dobila je potporu: mladi se pridružuju navi-

jačkim grupama pre svega iz socijalnih i identifikacijskih razloga, a ne zbog inherentne sklonosti devijaciji. Njima je značajno što navijaju organizovano – osećaju da time potvrđuju svoj identitet i doprinos klubu. Istovremeno, članstvo donosi i određenu „cenu”: sukob sa društvenim normama (škola trpi, zakoni se krše). Na teorijskom planu, ovi nalazi uklapaju se u okvire teorije društvenog identiteta i supkulturnih teorija – navijačka grupa postaje primarna referentna grupa za mladog čoveka, oblikujući njegov sistem vrednosti i ponašanja (Milojević, Janković and Otašević 2019). Takođe, koncept identitetske fuzije (Newson et al. 2018) pomaže da razumemo zašto tako visok procenat članova učestvuje u riskantnim tučama: oni su „stopljeni” sa grupom do mere da doživljavaju napad na grupu kao napad na sebe, te reagovanje nasiljem vide kao opravdano i čak herojsko.

Naravno, ne treba idealizovati – nisu svi mladi navijači samo zaneseni romantičari zajedništva; u grupama se ponekad javljaju i devijantne sub-strukture, poput onih sklonih kriminalu, narkoticima ili ekstremnoj ideologiji (Milošević and Milašinović 2011). Naš kvantitativni pregled nije ulazio u tu unutrašnju heterogenost, već je tretirao navijačke članove kao jednu grupu. Buduća istraživanja mogla bi ići dublje: recimo, razlikovati „jezgro” najvatrenijih (koji možda imaju i vođstvo ili kriminalne aspiracije) od šireg kruga povremenih članova, pa videti kako se motivi razlikuju. Takođe, kvalitativna istraživanja – intervjui sa mladim navijačima – mogla bi obogatiti razumevanje nijansi koje anketa ne hvata: npr. lične priče o ulasku u grupu, emotivna stanja tokom utakmica, itd. Jedno od ograničenja naše studije je što se oslanja samo na kvantitativne izjave; spoj metoda (anketa + dubinski intervjui) dao bi još potpuniju sliku.

Takođe, zanimljiv pravac za buduća istraživanja bilo bi praćenje *dugoročnih ishoda*: koliko mladi ostaju u navijačkim grupama u dvadesetim godinama, kakav im je dalji životni put (da li ih članstvo odvede u kriminal ili se većina ipak „smiri” nakon adolescencije). Takve longitudinalne spoznaje imale bi i praktičnu vrednost za društvo – da li je navijački huliganizam prolazna faza ili traje kao životni stil. Literatura ukazuje da mnogi huligani „okače kopačke o klin” u zrelijem dobu, kada dođu porodične i poslovne obaveze (van der Meij et al. 2012), ali ekstremniji ostaju aktivni i dalje.

Iz perspektive prevencije i intervencije, naši rezultati sugerišu da *rešenje problema navijačkog nasilja* ne leži isključivo u represiji (kažnjavanje, zabrane), već i u *edukaciji i saradnji*. Ako prepoznamo da mladi navijači imaju pozitivne potrebe koje zadovoljavaju u grupi, možemo raditi na tome da se *negativne prakse (nasilje, vandalizam)* svedu na minimum bez razbijanja same supkulture. Klubovi, škole i omladinske organizacije mogli bi više da komuniciraju s navijačima – npr. organizovanje susreta igrača i navijača, uključivanje navijačkih vođa u kampanje protiv nasilja (ne kao protivnika, nego kao partnera koji će uticati iznutra) (Milojević, Janković and Milojević 2016). Policija bi mogla primenjivati tzv. „meki pristup” u situacijama kada je moguće – pokazalo se uspešnim u nekim zemljama da dijalog policijskih oficira za navijače sa umerenim frakcijama doprinosi smirivanju tenzija (Stott et al. 2012; Milojević and Janković 2011). Ukratko, *socijalno uključivanje* navijačkih grupa, umesto isključivo stigmatizacije, moglo bi dati bolje rezultate.

Za širu društvenu javnost, važno je razbiti crno-bele slike. Mladi koji su pred-

met ovog istraživanja istovremeno su i potencijalno nasilni huligani i mladi ljudi sa razumljivim socijalnim težnjama. Ignorirati jednu ili drugu stranu značilo bi prevideti celinu problema. Ovaj rad pokušava da ponudi izbalansiran uvid: navijačke grupe kod mladih su *mač sa dve oštrice* – s jedne strane, one su zajednice koje mogu pružiti podršku, identitet i životnu radost, a s druge strane nose rizik skretanja u devijaciju i konflikt sa zakonom. Društvo koje želi da reši problem huliganizma mora stoga imati dvostruku strategiju: podržati i prepoznati pozitivne elemente navijačke kulture (npr. strast, kreativnost navijanja, humanitarni potencijal zajednice), a istovremeno odlučno sankcionirati neprihvatljiva ponašanja (nasilje, rasizam, uništavanje imovine) (Milojević, Janković and Vučković 2016; Janković and Milojević 2016) – ali uz razumevanje *konteksta i motivacije* počinilaca, kako bi kazne bile vaspitne, a ne samo retributivne.

U zaključku, mladi navijači su „dvostruki buntovnici”: oni prkose protivničkim klubovima i društvenim pravilima, ali su lojalni svojoj „druvoj porodici” – navijačkoj grupi i klubu. Njihovo članstvo možemo shvatiti kao poziv da im društvo ponudi načine da budu heroji svoje zajednice bez borbe na ulici. Kako je jedan od ispitanika u našem istraživanju usmeno primetio: „Kada bi nas država bodrila kao što mi bodrimo Zvezdu/Partizan, gde bi nam bio kraj!” Upravo u toj rečenici krije se važna pouka – mladi trebaju osećaj zajedništva i cilja; ako ga ne nađu u glavnom toku, naći će ga na tribini. Na nama je da mostom razumevanja povežemo ta dva sveta, kako bi strast navijača ostala slavlje sporta, a ne izvor društvenog konflikta.

REFERENCE

- Choi, J. K., & Bowles, S. (2007). The coevolution of parochial altruism and war. *Science*, 318(5850), 636–640. <https://doi.org/10.1126/science.1144237>
- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. Glencoe, IL: Free Press.
- Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics: The creation of the Mods and Rockers*. London: MacGibbon and Kee.
- Dunning, E. (1994). The social roots of football hooliganism: A reply to the critics of the 'Leicester School'. In R. Guilianotti (Ed.), *Football, violence and social identity* (pp. 129–157). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203639887>
- Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of football hooliganism. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), 141–162. <https://doi.org/10.1023/A:1008773923878>
- Giulianotti, R. (2002). Supporters, followers, fans, and flaneurs: A taxonomy of spectator identities in football. *Journal of Sport and Social Issues*, 26(1), 25–46. <https://doi.org/10.1177/0193723502261003>
- Janković, B., & Milojević, S. (2016). Rasizam u fudbalskoj Srbiji. *Kultura Polisa*, 30, 363–373. Novi Sad: Polis; Beograd: Institut za evropske studije. <https://jakov.kpu.edu.rs/handle/123456789/1502>
- Janković, B., Milojević, S., & Milojković, B. (2014). Edukacija navijača i pripadnika policije u cilju suprotstavljanja fudbalskom huliganizmu. In *Nasilje u Srbiji – uzroci, oblici, posledice i društvene reakcije: Zbornik radova* (pp. 256–265). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija. <https://jakov.kpu.edu.rs/handle/123456789/1483>
- Marković, S. (2016). Mera bezbednosti „Zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama” u praksi policije i pravosuđa. *Nauka, bezbednost, policija – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 2016(1), 133–160. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet. http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/NBP_2016_1.pdf
- Milašinović, S., Milojević, S., & Krstić-Mistridžilović, I. (2014). Navijačko nasilje srednjoškolaca u Republici Srbiji. In *Modeli unapređenja bezbednosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama: Tematski zbornik radova nacionalnog značaja* (pp. 185–198). Beograd: Fakultet bezbednosti. <https://fb.bg.ac.rs/download/Biblioteka/PosebnaIzdavanja/Modeli%20unapredjenja%20bezb%20u%20ou.pdf>
- Milojević, S., & Janković, B. (2011). A proactive approach of the police in combat against football hooliganism. In *Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa”: Tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (pp. 737–749). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija. <https://core.ac.uk/download/520502596.pdf>
- Milojević, S., & Janković, B. (2012). Police measures and actions in confronting football hooliganism in some European countries. In *Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa”: Tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (pp. 613–629). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija. <https://jakov.kpu.edu.rs/bitstream/id/2141/Rajs2012-Tom2.pdf>
- Milojević, S., Janković, B., & Milojković, B. (2016). Uticaj edukacije na intenzitet navijačkog nasilja mlade populacije u Srbiji. In *Evropske integracije – pravo, sloboda, bezbednost: Naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem (Tom 2, pp. 441–460)*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija; Fondacija Hans Zajdel. https://jakov.kpu.edu.rs/bitstream/handle/123456789/1503/bitstream_6292.pdf
- Milojević, S., Janković, B., & Otašević, B. (2019). *Suprotstavljanje navijačkom huliganizmu [Monografija]*. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet. https://www.researchgate.net/publication/339529011_Suprotstavljanje_navijackom_huliganizmu_Combating_supporters_hooliganism

- Milojević, S., Janković, B., & Vučković, G. (2016). Prediction model of the youth's preferences regarding racism at football matches. In Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa“: Tematski zbornik radova međunarodnog značaja (Tom III, pp. 65–75). Beograd: Kriminalističko-policijska akademija. <https://www.kpu.edu.rs/cms/data/akademija/rajs/TOM%20III%20Rajs%202016.pdf>
- Milojević, S., Janković, B., Vučković, G., & Milojković, B. (2014a). Certain characteristics of minors – members of supporters' groups in the Republic of Serbia. In International Scientific Conference “Effects of Physical Activity: Application to Anthropological Status With Children, Youth and Adults” (pp. 427–434). Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Sport and Physical Education. https://www.researchgate.net/publication/313793572_CERTAIN_CHARACTERISTICS_OF_MINORS_-_MEMBERS_OF_SUPPORTERS'_GROUPS_IN_THE_REPUBLIC_OF_SERBIA
- Milojević, S., Mijalković, S., & Janković, B. (2017). Determinantna obeležja adolescentnog člana navijačke grupe. *Teme*, 41(1), 227–241. <https://doi.org/10.22190/teme1701227m>
- Milojević, S., Simonović, B., Janković, B., Otašević, B., & Turnjanin, V. (2014b). Mladi i huliganizam na sportskim priredbama. Beograd: OEBS. <https://www.osce.org/files/f/documents/7/4/118396.pdf>
- Milošević, G., & Milašinović, S. (2011). Nasilje navijačkih grupa u Srbiji i kriminalitet maloletnika. *Teme*, 35(2), 495–510. <https://teme2.junis.ni.ac.rs/public/journals/1/previousissues/teme2-2011/teme%202-2011-09.pdf>
- Mustapić, M., & Perasović, B. (2020). Ultrasi između stigme i društvenog aktivizma. *Studia Ethnologica Croatica*, 32(1), 75–95. <https://doi.org/10.17234/SEC.32.3>
- Newson, M., Bortolini, T. S., Buhrmester, M., da Silva, S. R., da Aquino, J. N. Q., & Whitehouse, H. (2018). Brazil's football warriors: Social bonding and inter-group violence. *Evolution and Human Behavior*, 39(6), 675–683. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2018.06.010>
- Poczwardowski, A. (2019). Deconstructing sport and performance psychology consultant: Expert, person, performer, and self-regulator. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 17(5), 427–444. <https://doi.org/10.1080/1612197X.2017.1390484>
- Radovanović, D., & Velov, B. (2020). Stavovi mladih prema radnim akcijama kao osobenom modalitetu volontiranja i društvenog aktivizma mladih. *Diplomatija i bezbednost*, 3(3), 27–52. Beograd: Fakultet za diplomatiju i bezbednost. <https://arhiva.fdb.edu.rs/wp-content/uploads/2023/04/Diplomatija-i-bezbednost-Broj-1-god-III.pdf>
- Spaaij, R. (2008). Men like us, boys like them: Violence, masculinity, and collective identity in football hooliganism. *Journal of Sport and Social Issues*, 32(4), 369–392. <https://doi.org/10.1177/0193723508324082>
- Stott, C. (2007). *Football hooliganism: Policing and the war on the 'English disease'*. London: Pennant Books.
- Stott, C., Scothern, M., & Gorringer, H. (2012). Advances in liaison-based public order policing in the UK. *Policing*, 7(2), 212–226. <https://doi.org/10.1093/police/pat007>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole. <https://alnap.org/help-library/resources/an-integrative-theory-of-intergroup-conflict/>
- van der Meij, L., Almela, M., Hidalgo, V., Villada, C., Ijzerman, H., van Lange, P. A., & Salvador, A. (2012). Testosterone and cortisol release among Spanish soccer fans watching the 2010 World Cup final. *PLoS One*, 7(4), e34814. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0034814>

Izjava o dostupnosti podataka

Podaci su dostupni od autora na zahtev.

Doprinosi koautora

Saša Milojević: konceptualizacija, upravljanje podacima, formalna analiza, metodologija, administracija projekta, nadzor, pisanje – originalni nacrt;

Srđan Milašinović: obezbeđivanje finansiranja, metodologija, nadzor, validacija, pisanje – pregled i uređivanje;

Bojan Janković: konceptualizacija, upravljanje podacima, formalna analiza, istraživanje, pisanje – originalni nacrt.

How to cite: Milojević, S., Milašinović, S., & Janković, B. (2025). Sociodemographic Characteristics and Motives of Youth Membership in Fan Groups – Empirical Research on a Sample of High School Students in Serbia. *Stanovništvo*, 63(2), 447–466. <https://doi.org/10.59954/stnv.721>